

AÇIK TEİZMİN GELENEKSEL TANRI TASAVVURU VE SÜREÇ TEİZMİ İLE İLİŞKİSİ

YIL / YEAR 13, SAYI / ISSUE 25 (BAHAR / SPRING 2015/1) ss. 253 - 269

EMİNE GÖREN BAYAM

Dr. Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Din Felsefesi Anabilim Dalı
eminegoren@gmail.com

Öz

Bu makalede, çağdaş analitik din felsefesinde yeni bir yorum olarak yer alan açık teizmin ne olduğu ve onun temel iddiaları ele alınmıştır. Açık teizme göre, geleneksel tanrı tasavvuru özellikle teolojik determinizm probleminde tatmin edici bir çözüm sunmaktan uzaktır. Dolayısıyla, Tanrı'nın insan özgürlüğüne verdiği değeri ortaya koyacak yeni bir anlayış geliştirilmelidir. Bunu yapmak için açık teistler, Tanrı'nın bazı klasik sıfatlarını yeniden değerlendirirler ve insanın gerçek anlamda özgür olduğunu savunurlar. Biz de çalışmamızda ilk olarak açık teizmin ne olduğunu belirlemeye çalıştık. Daha sonra onun, geleneksel tanrı tasavvuruna yönelttiği eleştirileri ve süreç teizmi ile benzerliklerini ve farklılıklarını değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: açık teizm, klasik teizm, tanrı tasavvurları, süreç teizmi, teolojik determinizm.

THE RELATIONSHIP OF OPEN THEISM TO THE TRADITIONAL UNDERSTANDING OF GOD AND PROCESS THEISM

Abstract

In this paper, I presented what is open theism and its main arguments in the contemporary analytic philosophy of religion. Open theism holds that the traditional understanding of god doesn't provide a satisfactory solution to the problem of theological determinism. Therefore, it should be developed a new understanding of god, which affirms the libertarian human free will. To do this, open theists reconsider the classical attributes of God and they defend that the creatures have libertarian free will. Initially I tried to show the nature of open theism. Then I tried to examine open theist critiques of the traditional understanding of god and I investigated the differences between open theism and process theism.

Keywords: open theism, classical theism, understandings of god, process theism, theological determinism.

Giriş

1994 yılında Clark H. Pinnock (ö. 2010), William Hasker, Richard Rice, David Basinger ve John Sanders adlı düşünürler birlikte *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*¹ adlı bir kitap yayınladılar. Bu kitap ile birlikte, özellikle bu beş yazarın daha önceki çalışmalarında yer alan açık teizm (*open theism*) fikri, çağdaş analitik din felsefesinde daha sık duyulmaya ve tartışılmaya başlandı.

Açık teizm, ana düşüncesini Tanrı'nın önbilgisi ve insan özgürlüğünün bağdaşıp bağdaşmadığı problemi çerçevesinde geliştirmiştir. Bu konuda liberteryan özgür iradeci bir anlayışa sahip olarak bağdaşmazcı tarafta yer alır. Yani Tanrı'nın, insanın gelecekteki eylemlerini bilmesi ile insanın gerçek anlamda özgürce tercihte ve eylemde bulunması, birlikte savunulamaz. Çünkü *yanılmaz bir şekilde her şeyi ezeli olarak bilen bir tanrı tasavvurunun* bulunduğu bir sistem içerisinde, insan eylemlerinin özgürce gerçekleşiyor olması onlara göre makul değildir. Bu nedenle söz konusu tanrı tasavvurunun yeniden düşünülmesi gerekir. Açık teistler bunu yaparken, Tanrı'nın insanlarla olan iletişime verdiği değeri göz önünde bulundururlar. Nihayetinde açık teizm göre Tanrı, insanın liberteryan anlamda özgür iradeye sahip olmasını kendi istemiş ve bunun yanında bilgisine dair bir sınırlandırmayı da bizzat kendisi seçmiştir.

Açık teizm için, *açıklık teolojisi (openness theology)* ve *özgür iradeci teizm (free will theism)* gibi bazı farklı isimlendirmeler de yapılır² fakat en yaygın olarak açık teizm ifadesi kullanılır. İfadedeki "açık" ibaresi, açık teizmin yeniden oluşturmaya çalıştığı tanrı tasavvurunda, geleceğin Tanrı için açık olmasına, Tanrı'nın da yarattığı kullarına ve dünyaya açık olmasına işaret eder.³ Geleceğin Tanrı için açık olması demek, insanların geleceği bilemediği gibi Tanrı'nın da geleceği bilmemesi demektir. Yani gelecek hiçbir şekilde önceden belirlenmemiştir. Ancak

¹ Clark H. Pinnock, Richard Rice, John Sanders, William Hasker, David Basinger, *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1994.

² Bkz. David Basinger, "Review of Providence, Evil and the Openness of God", *Ars Disputandi*, 5, 2005, paragraf 21.

³ William Hasker, "Eternity and Providence", *The Cambridge Companion to Christian Philosophical Theology*, ed. Charles Taliaferro, Chad Meister, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 90.

bugüne kadar gelen geleneksel anlayışta, Tanrı için böyle bir açıklığın söz konusu olmadığı söylenebilir.

Öncelikle burada geleneksel tanrı tasavvurunun ne olduğunu ve bu tanımlamayla ne kastedildiğini belirlemek gerekir. Klasik teizm ya da geleneksel tanrı tasavvuru ile açık teistler, Hristiyan dünyası içinde Kalvinizmi kastederler. Kalvinizm derken de bu anlayışı St. Augustine (ö. 430)'e kadar götürürler. Örneğin Hasker, ilk kalvinist olarak Augustine'i görür.⁴ Diğer yandan, oluşan bu tanrı tasavvurunun kökleri, Yunan felsefesine kadar uzanmaktadır. Platon, Aristoteles, Plotinus, Philo, Musa b. Meymun'un her biri klasik teizmin oluşmasında rol oynayan önemli isimlerdendir.⁵ Bu gelenekten gelen teist anlayışta Tanrı, her şeyden tamamen bağımsız, basit, cismi olmayan, bir mekânda var olmayan, salt cevher olduğundan arzuları bulunmayan, değişmeyen, etkilenmeyen, ezeli, zorunlu varlık, bütün zaman ve mekanlarda hazır olan, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, mükemmel akıl ve mükemmel irade sıfatlarına sahip olarak kabul edilmiştir.⁶ Bu anlamıyla klasik teizm ya da geleneksel tanrı tasavvuru, bir mükemmel varlık anlayışına dayanmaktadır.

Mükemmel olmak demek, herhangi bir şey hakkında ihtiyaç halinde ve eksik olmamak, hiçbir şeye bağlı olmadan kendi kendine yeterli (*self-sufficient*) olmaktır. Bu mükemmel varlık anlayışında her şeyin en iyisi olma özelliği bulunmaktadır. Mükemmel varlık tasavvuru temelde, St. Anselm'in yapmış olduğu "kendisinden daha mükemmeli düşünilemeyen varlık" tanımına dayanır.⁷ Bu tanım, Tanrı'nın varlığına dair ontolojik bir argüman ortaya koyar, fakat onunla aynı zamanda geleneksel tanrı anlayışının kilit bir ifadesi de sunulmuş olur. Çünkü klasik teizmin Tanrısı, kendisinden daha mükemmeli düşünilemeyen varlıktır. Açık teizm ise bu anlayışa karşı bazı eleştiriler yöneltir. Onlar yaptıkları eleştiriler ile daha doğru bir tanrı tasavvuruna sahip oldukları iddiasındadırlar.

⁴ Hasker, "A Philosophical Perspective", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1994, s. 141-143; William Hasker, "The Openness of God", *Christian Scholar Review*, 28/1, Sonbahar 1998, s. 117'deki dipnot.

⁵ Bkz. Brian Leftow, "God, concepts of", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, IV, ed. Edward Craig, Routledge, London, 1998, s. 99.

⁶ Leftow, *a.g.md.*, s. 98.

⁷ Bkz. Saint Anselm, "The Classical Ontological Argument", *Philosophy of Religion: Selected Readings*, 5.bsk., ed M. Peterson, W. Hasker, B. Reichenbach, D. Basinger, Oxford University Press, New York, 2014, s. 133.

Açık Teizmin Geleneksel Tanrı Tasavvuruna Yönelik Eleştirileri

Açık teistler, yukarıda zikrettiğimiz Tanrı'nın sıfatlarından bazılarını kabul etmediklerini açıkça ifade ederler. Hasker, "biz Tanrı'nın basit, etkilenmez, mutlak değişmez ve zamansız oluşu gibi klasik metafiziksel sıfatlarını kabul etmiyoruz" der.⁸ Açık teizme göre bugüne kadar gelen bu geleneksel anlayış Yunan felsefesinin etkisiyle oluşmuştur; oysaki bir tanrı tasavvuru, temellerini dinden almalıdır. Bu anlamda dinin ve felsefenin Tanrısı arasında bir ayırmadan söz edilebilir. Bu ayrıma sadece açık teizmin dikkat çektiği söylenemez. Örneğin B. Pascal'ın elbisesinin içine dikilmiş bir notta "İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı, Yakub'un Tanrısı; filozofların Tanrısı değil. İsa Mesih'in Tanrısı, benim Tanrım, senin sözünü unutmaya-cağım" ifadesinin yazılı olduğu söylenir.⁹ Bunun yanında Yunan felsefesinin, dinin Tanrısını rasyonelleştirdiği eleştirileri de mevcuttur.¹⁰ Açık teizm de Yunan felsefesinin etkisiyle oluşturulmuş bu sıfatlara sahip tanrı tasavvurunun, bazı teolojik sorunlara çözüm olmadığını ve asıl olması gereken Tanrı ve insan ilişkisini tesis etmediğini iddia eder. Bu nedenle de söz konusu anlayışın değiştirilmesini önerir.

Yunan felsefesinin Batı teolojisine etkisi, ilk dönem kilise babaları zamanında ve Orta Çağ'da görülmeye başlanmıştır. Bu, aynı zamanda klasik tanrı doktrinin oluşumundaki en etkin dönemdir. Açık teizme göre bu dönemde başat rol oynayan düşünürlerin kognitif eğilimleri, yaşadıkları somut bir kültürel ve entelektüel çevreden etkilenmiştir. Çünkü o dönemde Hristiyanlığın evrensel bir din olduğunu düşünen ve onu herkese ulaştırma gayretinde olan bu teologlar, felsefecilerce ifade edilen evrensel tanrı anlayışını da dinin Tanrısına eşitlemiş ve böylece onun her şeyin yaratıcısı olduğunu gösterme çabası içine girmişlerdir. Yani açık teizme göre, söz konusu düşünürler, kendi zamanlarının bulunduğu entelektüel çevrenin gerektirdiğini yapmışlardır. Bu durumda felsefeden etkilenilerek gerçek tanrı anlayışından da uzaklaşmıştır.¹¹ Oysaki bizim şu an içinde bulunduğumuz dönem klasik dönem düşünürlerinin içinde bulun-

⁸ Hasker, "The Openness of God", s. 111.

⁹ Blaise Pascal, *Düşünceler*, çev. Metin Karabaşoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1996, s. 7.

¹⁰ Bkz. Etienne Gilson, *Tanrı ve Felsefe*, çev. Mehmet S. Aydın, 2. bsk., Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 43.

¹¹ Sanders, "Historical Considerations", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1994, s. 59-60, 72-76.

duğu dönemden farklıdır. Açık teistlerden Pinnock'a göre o dönemde Yunan felsefesine ya da Helenistik düşünceye bağlı olmak uygunken şimdi de modern düşünceye bağlı olmak gerekir.¹²

Açık teizmde, antik dönem ile modern dönem arasında görülen bu ayrımın bir örneği olarak mükemmellik algısını ele alabiliriz. Mükemmellik, bu konuda iyi bir örnek olacaktır çünkü klasik tanrı tasavvurunun en önemli unsuru Tanrı'nın mükemmel oluşudur.

Hasker'in ifade ettiği üzere, antik Yunan felsefesi değişimden öte sabitliği, modern felsefe de sabitliğe karşı değişimi tercih eder. Bu durumda antik dünya anlayışının mükemmellik algısının karakterize olduğu şey *değişmeyen varlıktır*. Parmenides'ten Platon ve Plotinus'a kadar metafiziksel ve ahlaki tercihlerde değişimin ötesinde hep güçlü bir sabitlik anlayışı vardır.¹³ Tanrı en önemli özelliği olarak değişmeyendir. Çünkü değişim, Yunan düşüncesinde bir noksanlığa işaret eder. Bunun en iyi görüldüğü yerlerden biri Platon'un metinleridir. Platon'da Tanrı şöyle tasvir edilir:

Acaba kendi mi kendisine başka şekil vererek değişir? Kendini daha iyiye, daha güzele mi, yoksa daha kötüye, daha çirkine mi çevirir? Değiştiriyorsa muhakkak daha kötüye; çünkü Tanrı'nın güzelden ve iyiden yana bir eksiği vardır diyemeyiz. (...) Tanrı olsun insan olsun kim herhangi bir bakımdan kendini isteyerek daha kötü kılar? Demek ki bir Tanrı'nın da kendini değiştirmek istemesi olmaz.¹⁴

Bu metinde değişim, Tanrı için imkansızdır. Mükemmel varlık ne daha iyiye ne de daha kötüye doğru değişebilir. Aristoteles'in metinlerinde de bu anlayış görülür.¹⁵ Ancak açık teizme göre bu sabitlik anlayışı, iki tür problem ortaya çıkarmaktadır: İlk olarak o, dinlerin ve kutsal metinlerin anlattığı tasvire uymamaktadır. İkinci olarak da makul değildir. Çünkü Tanrı hiç değişmeyense onun insanlarla kuracağı ilişki nasıl olacak şeklinde bir inanç krizine sebep olabilir.¹⁶ Bu nedenle açık teizm, geleneksel tanrı tasavvurunun kendi içinde zıtlıklardan oluşan bir yapı arz ettiğini öne sürer.

¹² Clark H. Pinnock, *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*, Baker Academic, Grand Rapids, 2001, s. 113-114.

¹³ Hasker, "A Philosophical Perspective", s. 129.

¹⁴ Eflatun, *Devlet II*, 381b, çev. İhsan Bozkurt, Maarif Matbası, İstanbul, 1942, s. 55-56.

¹⁵ Bkz. Aristotle, *Metaphysics*, 1074b34-1698, 1071b11-1692, in *The Complete Works of Aristotle*, ed. Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, 1991.

¹⁶ Hasker, *aynı yer*.

Bunun karşısında açık teizme göre, antik ya da klasik anlayışın aksine modern anlayıştaki mükemmellik algısında kişilik, özgürlük, dinamizm gibi fikirler önemlidir. Modern felsefe, antik felsefenin tersine soyut cisim ile değil, özne ve özgürlük ile başlar. Felsefi olarak varlık, özgürlüğün ve öznenin önemli olduğu bir şekilde ele alınır. Bu aradaki ayrımla birlikte dünya hakkındaki düşüncemizin yaratıcı hakkındaki düşüncemizi de şekillendireceğini söyleyen Pinnock'a göre, antik dünya algısı bütün yaratılanları bir hiyerarşi içerisinde ve Tanrı'yı da bu hiyerarşinin en tepesinde görmektedir. Ancak ona göre bugünkü resim çok farklıdır. Dünya yaşayan bir organizma olarak düşünülür. Bu anlayışta özcülükten ilişkisel kategorilere doğru bir yönelme vardır. Bu nedenle Pinnock'a göre, bu modern dünya anlayışı bizi, Tanrı'yı da açık bir şekilde düşünmeye cesaretlendirir.¹⁷ Bu cesarete dayanmaktadır ki Pinnock, Tanrı için Aristoteles'in ifade ettiği "hareket etmeyen hareket ettirici (*unmoved mover*)" yerine "en çok hareket eden hareket ettirici (*most moved mover*)" ifadesini kullanır ve yazdığı kitabı da böyle adlandırır.¹⁸

258

S B A R D
YIL / YEAR 13
SAYI / ISSUE 25
BAHAR / SPRING
2015/1

Tanrı için "en çok hareket eden hareket ettirici" ifadesini kullanmak, yukarıda Platon'dan aktardığımız metinde görüldüğü üzere klasik tasavvurdaki mükemmellik algısıyla asla bağdaşmayacaktır. Gelecekte, değişim ve hareket mükemmelliğe zarar verir. Açık teizme göre, Yunan etkisi zihnimizde böyle bir mükemmellik algısı oluşturmuştur. Oysaki bazı öyle durumlar vardır ki orada bir hareket ve değişim olmasına rağmen mükemmellikte bir noksanlıktan söz edilmeyebilir. Hasker değişim hakkında Platon'un argümanının yanlış bir dikatomiye bağlı olduğunu söyler ve şöyle bir karşıörnek öne sürer: Tam olarak doğru olan bir saati düşünelim der. Bu saat, öyle varsayalım ki, kısa bir süre önce zamanı 06.05 olarak göstermişti. Ancak şimdi 06.12 olarak göstermektedir. Açıkça bu saatteki bir değişimdir. Bu saati, her gün 10.37 olarak gösteren bir saatle karşılaştırın. Bu, önceki değişmiş olan ve dolayısıyla da mükemmel olmayan durumdan daha mı iyidir? Saat için, Hasker ne daha iyiye ne de daha kötüye giden bir değişikliğin var olduğunu düşünür.¹⁹ Bu nedenle Platon'un tanımladığı şekilde, değişimin ne olduğu açık teizme göre tekrar düşünülmalıdır.

¹⁷ Pinnock, *a.g.e.*, s. 118-121.

¹⁸ Bkz. Pinnock, *a.g.e.*

¹⁹ Hasker, "A Philosophical Perspective", s. 132.

Yunan felsefesinin etkisi ile oluşan mükemmellik algısı sonucunda klasik teizmin Tanrı'ya atfettiği sıfatlar, açık teistlere göre daha başka teolojik problemlere de sebep olur. Örneğin bu anlayış, Tanrı'yı bir kişi veya zat olmanın ötesinde bir mutlak öz olarak anlamayı gerektirir. Mutlak ilim, mutlak kudret, değişmezlik, etkilenmezlik, zamansızlık gibi sıfatlar, Tanrı ile yarattıkları arasında bir ilişki kurmayı zorlaştırır. Klasik teizmde Tanrı, kendisini anlatmak istediği bütün sıfatlardan arındırılmış gibidir. Bu sıfatlar ile Tanrı'nın, yarattıklarıyla kişisel bir ilişki oluşturması açık teistlerce mümkün görünmez.²⁰ Açık teizme göre Tanrı, kişisel sıfatlarla görülmeli, ona salt mutlakiyetçi bir anlayışla yaklaşılmamalıdır. Böyle bir Tanrı ancak insanları sevecektir hatta dünya ile olan ilişkisinde risk alacaktır. Dünyaya her daim tek yönlü müdahale etmeyen, insanın gerçek anlamda özgürlüğüne ve insanlar ile kurduğu ilişkiye önem veren bir tanrı anlayışı ancak bu durumda söz konusu olabilir. Kötülük problemi gibi kadim din felsefesi sorunları da bu tasavvur içinde daha kolay çözüm bulacaktır.²¹

Açık teizmin ifade etmiş olduğu bu tanrı tasavvuru, onların iddiasına göre dinlerle ve kutsal metinlerle de en uygun olandır. Açık teistler, bu anlamda Kutsal Kitap'ın ifadelerine başvurarak, kendilerinin ortaya koydukları tanrı anlayışına referanslarda da bulunurlar.²² Bu bağlamda Kutsal Kitap'taki tasvire göre, insanlar ile kişisel bir ilişkide olan, değişen, etkilenen, zamanın içinde olan, geleceği geleneksel tasavvurdaki gibi her şeyi ile bilmeyen fakat bunlara rağmen hala mükemmel ve ibadet edilmeye değer görülen bir tanrı tasavvuru oluşturulur.

Açık teistlerin temel argümanlarının insan özgürlüğü ile ilgili olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Ortaya koydukları tanrı tasavvuru, klasik teizmdeki mükemmellik algısıyla oluşmadığı için onlar, Tanrı'nın, özgür kulların gelecekteki eylemlerini de içeren mutlak bir bilgiye sahip olmadığını savunurlar. Tanrı insanların özgürlüğünü boşa çıkarmayacak bir şekilde, onların gelecekteki özgür eylemleri hakkındaki bilgisini sınırlandırmakta-

²⁰ Hasker, "The Openness of God", s. 117-118.

²¹ William Hasker, Paul Helm, "Tanrı Dünyaya Hükmederken Risk Alır mı?", çev. Emine Gören Bayam, *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*, ed. M. Peterson, R. J. VanArragon, çeviri ed. Ferhat Akdemir, Elis Yayınları, Ankara, 2014, s. 265-291.

²² Bkz. Richard Rice, "Biblical Support for a New Perspective", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1994, s. 11-58; Gregory A. Boyd, *God of the Possible: A Biblical Introduction to the Open View of God*, Baker Books, Grand Rapids, 2004.

dır. Bu konuda hem Tanrı'nın bu tür bir bilgiye sahip olduğunu hem de insanların özgürce eylemde bulunduğunu iddia eden bağdaşırıcı yaklaşımlara da açık teistler eleştirel bakarlar. Bunun en önemli sebebi açık teizmin insan özgürlüğünden ne anladığı meselesidir. Onlar için özgür bir eylem, hiçbir şekilde önceden belirlenmiş olmamalı ve kişi o eylemden başka bir eylemi de gerçekleştirebilmeli, yani bu konuda alternatif ihtimallerle sahip olmalıdır.²³ Fakat Tanrı ezeli ve yanılmaz bir şekilde her şeyi önbi- len bir varlıksa insanın eylemlerinin önceden belirlenmemiş olması veya o kişinin yaptığından başka bir eylemi gerçekleştirmesi mümkün değildir. Zamansız bir şekilde yapacaklarımızı bilen Tanrı'nın yanılmaz bilgisini de- ğiştirmek bu sistem içerisinde söz konusu bile olmadığından bütün bağ- daşırıcı çözüm yolları açık teistlerce makul görülmez.

Bütün bunlar birlikte ele alındığında açık teizmin, geleneksel tanrı tasavvurunu Yunan felsefesinden, özellikle de onun mükemmellik algı- sından etkilendiği şekilde eleştirdiğini görmüş bulunuyoruz. Bu eleş- tirisini temel olarak dinlerin ve kutsal metinlerin anlattığı, insan ile ki- şisel bir ilişki içerisinde olan, insanın özgürlüğüne değer veren tanrı an- layışına dayandırmaktadırlar. Bunun sonucunda, Tanrı zamanlı dünyaya ve insanlara müdahil olduğundan zamansal, zamansal olduğundan de- ğişen ve etkilenen, değişen ve etkilenen olduğundan risk alan, gelece- ği tümüyle bilmeyen bir varlık olmaktadır. Bu da din felsefesinde aşına olduğumuz süreç teizmini akla getirmektedir. Biz de aşağıda açık teizm ile süreç teizminin bir karşılaştırmasını yapacağız.

Açık Teizm ve Süreç Teizmi

Genel olarak bakıldığında, Tanrı'nın insan eylemlerine dayalı olarak de- ğişebileceği ve geleceğin Tanrı için de açık oluşu fikri hem süreç teiz- minin hem de açık teizmin temel iddiaları arasında yer alır. Her ikisin- de de Tanrı, geleceğin kapsamlı ve tam bilgisine sahip değildir.²⁴ Bu ne- denle açık teizmin, süreç teolojisinin küçük maskelenmiş bir şekli oldu- ğuna dair eleştiriler söz konusudur.²⁵ Ancak açık teizmi savunanlar bü- tün bu benzerliklere rağmen, kendilerinin süreç teizminden temelde

²³ Bkz. William Hasker, "The Foreknowledge Conundrum", *International Journal for Philosophy of Religion*, 50, 2001, s. 97-114; William Hasker, *God, Time and Knowledge*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1989.

²⁴ M. Peterson vd., *Philosophy of Religion: Selected Readings*, s. 272.

²⁵ Pinnock, *a.g.e.*, s. 141.

ayrıldıklarını iddia ederler. Süreç teizmi ile bir diyalog içerisinde yazılan *Searching for an Adequate God* adlı kitap bize bu konudaki tartışmaları göstermektedir.²⁶

Öncelikle aralarındaki ilişkiyi, benzerlikleri ve farklılıkları anlamaya çalıştığımız bu iki tür anlayışta da;

Tanrı tek başına sonsuz bağlanmaya ve itaate değer, gerçeklikte en üstün güç, evrenin yaratıcısı, inayetsel olarak doğada ve insanlık tarihinde aktif, kişisel ve bir amacı olan, mükemmel olarak iyi ve sevgi dolu, normların nihai kaynağı, hayatın anlamının nihai garantörü, iyiliğin kötülüğe galip geleceği umudunun güvenilir temelidir.²⁷

David R. Griffin'e göre her iki teolojide bunları doğrulamakta fakat farklı yorumlamaktadır. Bunun yanında aralarında, Hristiyan dininin doktrinlerinin önemi ile ilgili bir anlaşmazlık vardır. Süreç teizminde Tanrı'nın dünyayı yaratmış olması, dünyanın temelde iyi olması ve Tanrı'nın hakikatleri vahyetmesi, enkarnasyon gibi doktrinler esas olarak kabul edilir. Bunun dışındakilere ikincil veya üçüncül doktrinler denir ve bu konuda bir kati kabulün olmadığı söylenir. Ancak Hasker'e göre bazı benzerlikler olsa da hangi doktrin ikincil veya üçüncül kabul edildiği konusunda her iki anlayışta bir uzlaşma bulunmamaktadır. Açık teistler, bir Evanjelist Hristiyan olarak teslis, enkarnasyon gibi doktrinleri esas kabul ederler.²⁸ Bu nedenle kendilerini daha temelde süreç teizminden farklı görürler.

Tanrı'nın gücünün zorlayıcı (*compulsive*) bir güç değil, ikna edici (*persuasive*) bir güç olduğu fikri, süreç teizminin en temel fikirlerinden biridir. Klasik teizmin, dünyadaki her ayrıntıyı kontrol altında tutan mutlak kudret sahibi tanrı tasavvuru karşısında, süreç teizminde insanlar kısmen kendi kendilerinin yaratıcıları olduklarından, gelecek henüz belirlenmemiştir ve mükemmel bilgiye sahip olan bile geleceği bilmeyeceğinden, Tanrı dünyayı bütünüyle kontrol edemeyecektir.²⁹ Bu anlayışın açık teiz-

²⁶ J. B. Cobb, C. Pinnock (ed.), *Searching for an Adequate God*, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2000.

²⁷ David R. Griffin, "Process Theology and the Christian Good News: A Response to Classical Free Will Theism", *Searching for an Adequate God*, ed. J. B. Cobb, C. Pinnock, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2000, s. 11.

²⁸ Tartışma için bkz. William Hasker, "In Response to David Ray Griffin", *Searching for an Adequate God*, ed. J. B. Cobb, C. Pinnock, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2000, s. 48; Griffin, *a.g.m.*, s. 9.

²⁹ J. B. Cobb, Jr. D. R. Griffin, *Süreç Teolojisi*, çev. Tuncay İmamoğlu, Ruhattin Yazoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 65-66.

minde en temel anlayışlarından biri olduğunu ilk bakışta görmek mümkündür. Açık teizmde de gelecek, tam olarak belirlenmemiştir ve Tanrı, geleceğin kurulumu aşamasının bir parçası olarak, onu önceden bilemez ve detaylı bir şekilde kontrolü altına alamaz. Bu benzerliklerle birlikte ikisi arasında oldukça mühim bir fark bulunmaktadır.

Süreç teizminde nihai metafiziksel gerçeklik Tanrı ve insandır. Yaratılmış olarak dünya var olmasaydı, Tanrı'nın bir aktüalitesi olmayacaktı. Yani bu metafizik anlayışta, *dünyanın Tanrı'ya ihtiyaç duyduğu kadar, Tanrı da dünyaya muhtaç bir şekildedir*. Açık teizm için ise durum tamamen farklıdır. Tek metafiziksel hakikat Tanrı'dır ve Tanrı, yaratılanlar olmaksızın da vardır. Ancak Tanrı, bunun böyle olmasını seçmemiştir. Dolayısıyla dünya, metafiziksel bir zorunluluk olarak değil, Tanrı'nın özgür seçiminin sonucu olarak bir varlığa sahiptir.³⁰ Klasik teizmdeki yaratılan şeylerin tek taraflı olarak yaratıcıya bağlı olması ve Tanrı'nın kendi kendine yeter, bağımsız ve özgür olması fikri, açık teizmin de paylaştığı bir anlayıştır.³¹ Tanrı, insanlarla ilişkisinde zorlayıcı bir güç olmayı değil, ikna edici bir güç olmayı seçmiş olmaktadır. O isterse zorlayıcı bir güçle de dünya ile ilişkisini temellendirebilirdi. Örneğin tamamen determinist bir dünya yaratabilirdi. Bu nedenle ikna edici bir güce sahip olması, onu güç yönünden noksan bir duruma düşürmemekte, sadece yaptığı bir tercihe göre eylemde bulunan bir varlığa dönüştürmektedir.

İki anlayış arasındaki diğer bir fark, yaratılma meselesiyle ilgilidir. Griffin'e göre Tanrı'nın zorlayıcı gücü olduğunu reddetmek, ona göre spekülative bir hipotez olan yoktan yaratma anlayışının da reddedilmesi demektir. Süreç teizmi, Whiteheadçı evren anlayışına dayanır ve yoktan yaratma meselesinin evrimsel dünya görüşüyle şüpheli duruma düştüğünü kabul eder.³² Açık teizmde ise Tanrı her ne kadar insanların da dahil olduğu bir dünya anlayışına izin vermiş olsa bile, tek hakikat kendisidir ve dünyayı yoktan yaratmıştır. Bu anlamda açık teistler geleneksel tasavvurdan kopmamışlardır. Süreç teizminin söyledikleri, açık teizme

³⁰ Richard Rice, "Process Theism and the Open View of God", *Searching for an Adequate God*, ed. J. B. Cobb, C. Pinnock, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2000, s. 185; Clark H. Pinnock, "God Limits His Knowledge", *Predestination and Free Will: Four Views of Divine Sovereignty and Human Freedom*, ed. David Basinger, Randall Basinger, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1986, s. 147.

³¹ William Hasker, *Metaphysics: Constructing a World View*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1983, s. 115.

³² Griffin, *a.g.m.*, s. 22.

göre sadece Tanrı'nın tercihi dolayısıyla öyledir. Tanrı için tamamen başka bir şey yapmak mümkündür.

İki teoloji arasındaki bir diğer karşılaştırma alanı da kötülük problemi hakkındadır. Açık teizm, kötülük probleminin çözümü hakkında süreç teizmiyle benzer düşünür. Tanrı'nın gücü zorlayıcı değil, ikna edici olduğundan, Tanrı kötülüklerden sorumlu değildir. İnsanın da gerçek anlamda özgür iradeye sahip olması, kötülüğün insanın sorumluluğunda olduğunu göstermektedir. Ancak süreç teizmde, bütün bu yapı, Tanrı'nın doğasından kaynaklanır. Açık teizmde ise Tanrı böyle olmasını seçtiğinden dolayı böyledir.³³

Bütün bunlar göstermektedir ki açık teizm ile süreç teizmi arasında bazı benzerlikler olmasına rağmen, üzerinde durdukları zemin farklıdır. Süreççiler, Whitehead metafiziğine dayanan bir teoloji geliştirmişlerdir. Bu da kendi sistemleri içerisinde geleneğin tamamen karşısında bir duruş ortaya çıkarır. Birçok şey Tanrı'nın asli doğasına atfedilir ve Tanrı'nın asli doğasının farklı olduğunu söylemek, tamamen farklı bir görüş ortaya koymaktır. Oysaki açık teizmde Tanrı'nın asli doğası üzerinde bu tür yorumlar yapılamaz. Klasik teizmin açık teizmde göreceği farklı (ve kabul edilemez) fikirlerin hepsi, Tanrı'nın insana verdiği değerden ötürü bizzat kendisinin seçimi dolayısıyladır. Bu nedenle açık teistler kendilerini özde, klasik teizmin bir parçası olarak görürler.

Değerlendirme ve Sonuç

Açık teizmin, geleneksel tanrı tasavvuru ve süreç teizmi ile ilişkisini ele aldığımız çalışmamızda, açık teizmin temel fikirlerinin, insan özgürlüğüne ve Tanrı ile insan arasında gerçek bir ilişkiye verdiği değerinde temelendiğini söyleyebiliriz. Bu değer dolayısıyla açık teizmde Tanrı, özgür kulların gelecekteki eylemlerini bilmeyen, bu yönüyle sınırlı bir bilgiye sahip olan, kullarının seçimleri ve yaptıklarından etkilenen, değişen, risk alan, bütün bunlar zamanın içinde olduğundan dolayı zamansal olan bir varlık şeklinde tasvir edilir.

Açık teizmin bu tanrı tasavvuru, geleneksel tasavvura tamamen ters-tir. Bu tür sıfatların atfedildiği bir varlık, gelenekte, Tanrı olamaz. Yuka-

³³ Bkz. David Basinger, "Practical Implications", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1994, s. 168-171.

rıda, geleneksel tasavvurun bu algısının Yunan felsefesine dayandığına ve dinlerin anlattığı tasvirde farklı olduğuna dair açık teizmin eleştirilerini gördük. Açık teizm göre antik Yunan anlayışı artık var olmadığından bu konuda yeniden düşünülmesi gereken bazı şeyler vardır.

Bir düşüncenin oluşmasında, o dönemin etkisinin olması kaçınılmazdır. Hatta açık teistlerin söylediği şekilde, Yunan felsefesinin mükemmellik algısında Tanrı ve insan arasındaki ilişki hakkında tekrar düşünülmesi gereken noktalar da olabilir. Ancak değişmeyen, etkilenmeyen, zamansız, her şeyi mutlak olarak bilen bir tanrı anlayışının sadece Yunan felsefesinin etkisiyle oluştuğunu söyleyemeyiz. Açık teistler, Yunan felsefesi ile karşılaşmaların olduğu dönemlerdeki teologların, kendi dönemlerinde felsefeden etkilenmelerinin doğal olduğunu, bizim de şimdi kendi dönemimize göre değerlendirmemiz gerektiğini söylerken, bu konuda her dönemin felsefesine göre sanki değişebilir bir Tanrı, hatta başka bir şekilde söylersek bir hakikat anlayışı varmış gibi anlaşılabilir. Bu nedenle hakikat hakkında bu tür bir yoruma temkinli yaklaşmak gerekir.

Açık teistlerin tanrı tasavvurundaki en temel dayanakları dinlerin ve kutsal metinlerin anlatımıdır. Onların Hristiyan Evanjelik olduklarının bu konuda altını çizmek gerekir. Hristiyanlığın tanrı algısı ve Kutsal Kitap referansları onları bir noktada haklı çıkarıyor olabilir. Çünkü Kutsal Kitap'ta anlatılan Tanrı, pişman olan, üzülen bir varlıktır ve insanlarla ilişkisi diğer teist dinlerden daha farklıdır. Bütün bunlara rağmen Hristiyanlıkta dahi, değişmeyen, etkilenmeyen, zamansız, geleceği bilen bir tanrı anlayışının sadece Yunan etkisiyle oluştuğu söylenemez. Dinlerin Tanrısının da bu tür özelliklerinin olduğu ifade edilmelidir. Dinlerin kendisinde bu tür bir şey hiç yokmuş gibi davranmak ve Kutsal Kitap'a sadece bu gözle bakmak, açık teizm için önemli bir eksikliklerdir.

Açık teistler bu konuda şöyle bir savunma yaparlar. Onların iddia ettikleri bu tanrı tasavvuru bizzat Tanrı'nın kendisini sunmak istediği şeydir, onun tercihidir. Tanrı isteseydi daha farklı, mesela özgür eylemlerin olmadığı ve daha fazla kontrol ettiği bir dünya yaratabilirdi. Tanrı bu dünyayı ve insanları böyle yaratmak istediği için kendisini bu tür sınırlandırmalar içerisine koymuştur. Ve bu aslında geleneksel tasavvurun zihnindeki Tanrı imajına hiçbir zarar vermemektedir. Bu yönüyle Tanrı hala mükemmelliğini korumuş ve dünya ile ilişkisinde de daha tutarlı bir

görüş sunulmuş olabilir. Bu savunma bir yerde makul görünse de kendi içerisinde bazı tartışmalar içerecektir.

Örneğin Tanrı, dünyayı ve içindekileri zamansal yarattığı için kendisi de zamansaldır demek bizce tutarsız görünmektedir. Zamansallık eğer Tanrı'nın bir tercihi ise Tanrı, zamanın ötesinde olmuş olur bu da açık teizmin en temel varsayımına terstir. Hatta bir yere kadar taş paradoksunu andırır: Zamansız olan Tanrı, zamansallığı seçebilir mi? Bu problemi böyle görmeyip Tanrı, zaten zamandan münezzehtir ve zamansallık onun tercihidir denilirse de açık teizm fikri hiçbir şekilde iddialarının arkasında duramayacaktır. Çünkü açık teizm için zamansallık en temel unsurlardan biridir.

Bu, Tanrı'nın tercihi meselesi, açık teizmi süreç teizminden de ayıran şeydir. Süreç teizmi kendi sistemi içerisinde Tanrı'ya atfettiği sıfatları, onun asli doğasının bir parçası olarak görür. Ancak açık teizmde bütün bunlar bir tercih olduğundan dolayı süreç teizminden tamamen ayrılmaktadır. Açık teistlerin kendilerini süreç teizminden farklı görmesinin ve bu konuda yaptıkları vurgunun altında, ortodoks inançtan kopmak istememeleri vardır diyebiliriz. Yani süreç teizmi, yorumlarıyla Hristiyanlığın içinde heretik olarak görünebilir ancak açık teizm için bu söylenemez. Çünkü açık teizmin Tanrı'ya atfettiği sıfatlar her ne kadar klasik teizmden farklı ise de bütün bunların Tanrı'nın tercihi olması, özde klasik teizmden kopmamak demektir. Bu bağlamda açık teistlerin Evangelical Teoloji Topluluğu (*The Evangelical Theological Society*) ile ilişkisine de değinmek gerekebilir. 2003 yılında, görüşlerinden dolayı açık teistlerin bu topluluktan çıkarılması gerektiği tartışmaları söz konusu olmuştur. Ancak daha sonra, onların Hristiyanlığın özüne karşı olmadıklarına karar verilmiştir.³⁴

Sonuç olarak, açık teistlerin iddialarını ele alırken, sistemlerinde bazı açıklıkların olduğunu görmüş bulunuyoruz. Ancak bunun yanında, teolojik determinizm gibi çetin felsefi sorunların varlığını ortaya koymada güçlü argümanlarının bulunduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Tanrı ve insan ilişkisine verdikleri değer ve insanın özgür olduğunu kabul etmeleri üzerin-

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.. James A. Borland, "Reports Relating to Fifty-Fourth Annual Meeting of the Society", *Journal of Evangelical Theological Society*, 46/1, Mart 2003, s. 174; James A. Borland, "Reports Relating to Fifty-Fifth Annual Meeting of the Society", *Journal of Evangelical Theological Society*, 47/1, Mart 2004, s. 171.

den teolojik determinizme bir çözüm sunmalarının dikkate değer olduğuna işaret etmek gerekir. Bu tutumları, teolojik determinizm problemi hakkındaki çalışmaları yönlendirebilir.

Informative Abstract

The Relationship Of Open Theism To The Traditional Understanding Of God And Process Theism

This article is about open theism and its differences among the other theistic views on God, like classical theism and process theism. Open theism is defined as a new understanding of God, especially the understanding of his attributes in the contemporary analytical philosophy of religion. Open theists hold that the classical theism doesn't provide a satisfactory solution to the theological problems. For instance the problem of theological determinism and the problem of how to have a relationship between God and the creatures or the world are regarded as problematic. Theological determinism claims that if God is omniscience, human freedom is an illusion because nothing is known by God, God knows everything including human acts. But theists hold both beliefs that God is omniscience and the creatures have free will. According to open theism, accepting both omniscience and free will is not reasonable. Therefore, we must either reconsider the attributes of God or we must deny having libertarian free will. This view presents us the incompatibility which is a view about theological determinism. Open theists are incompatibilist too, and they claim that we, people have free will and God doesn't know our future free acts. In their view the other compatibilist views, the theories of simple foreknowledge and middle knowledge, are incoherent.

In the traditional understanding of god, God knows our future free acts and has the classical attributes. God is maximally perfect being, necessary being, the ultimate reality, the source and ground of all else, only being worthy of worship, omniscient, omnipotent, eternal, immutable, and impassible. Open theists criticize some of this classical attributes. They don't accept omniscience, eternity, immutability and impassibility in the sense of classical theism. In their view, the attributes in question doesn't establish the real relationship between God and

people. Because God reveals himself to the creatures as a personal being in the religions and holy texts. He acts in time, loves people and becomes interested in them, so God is mutable and passible. Immutability and the other attributes consist of the influence of ancient Greek philosophy on classical theism. But ancient Greek philosophy misled theological thinking. According to open theists we need to reconsider God's attributes without the influence of Greek philosophy. Thus we have a truer understanding of God.

Because of the above views, open theism is compared with process theism. Process theism also accepts that God is mutable, passible and that he doesn't know our future acts. These attributes derive from the essential nature of God in process theism. But, it is the main difference between open and process theism. On open theists' view, the attributes in question don't derive from the essential nature of God, but God himself prefers to have these properties. If God wants, he can create something else, for example a determinist world in which people don't have free will. Therefore, open theism is essentially different from process theism.

As we have seen, open theists criticize classical theism and differ from process theists. They give great importance to libertarian free will and to the personal relationship between god and people. These two points are useful for solution to the problem of theological determinism. But in my opinion, it is questionable that God prefers, for example, to be mutable or in time. Preferring to be in time means that God is essentially out of time, that he is timeless. This is contrary to the main view of open theism. Also, in this case, open theism attributes of temporality and timelessness to God, but it is unacceptable. Otherwise, the traditional understanding of God hasn't consisted of only the influence of Greek philosophy. It is possible to see the attributes in question in religions or holy texts. It should not be one-sided in this subject. Finally, although open theism has been successful to show the basic questions about theological determinism, there are the criticized sides of open theism.

Keywords: open theism, classical theism, understandings of god, process theism, theological determinism.

Kaynakça

- Aristotle, *Metaphysics*, in *The Complete Works of Aristotle*, ed. Jonathan Barnes, Princeton University Press, Princeton, 1991.
- Basinger, David, "Practical Implications", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1994, s. 155-176.
- Basinger, David, "Review of Providence, Evil and the Openness of God", *Ars Disputandi*, 5, 2005.
- Borland, James A.; "Reports Relating to Fifty-Fourth Annual Meeting of the Society", *Journal of Evangelical Theological Society*, 46/1, Mart 2003, s. 171-177.
- Borland, James A.; "Reports Relating to Fifty-Fifth Annual Meeting of the Society", *Journal of Evangelical Theological Society*, 47/1, Mart 2004, s. 167-173.
- Boyd, Gregory A., *God of the Possible: A Biblical Introduction to the Open View of God*, Baker Books, Grand Rapids, 2004.
- Cobb, J. B.; Jr. D. R. Griffin, *Süreç Teolojisi*, çev. Tuncay İmamoğlu, Ruhattin Yazoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Eflatun, *Devlet II*, çev. İhsan Bozkurt, Maarif Matbası, İstanbul, 1942.
- Gilson, Etienne, *Tanrı ve Felsefe*, çev. Mehmet S. Aydın, 2.bsk., Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- Griffin, David R., "Process Theology and the Christian Good News: A Response to Classical Free Will Theism", *Searching for an Adequate God*, ed. J. B. Cobb, C. Pinnock, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2000, s. 1-39.
- Hasker, William *Metaphysics: Constructing a World View*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1983.
- Hasker, William, "A Philosophical Perspective", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1994, s. 126-154.
- Hasker, William, "Eternity and Providence", *The Cambridge Companion to Christian Philosophical Theology*, ed. Charles Taliaferro, Chad Meister, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 81-91.
- Hasker, William, "In Response to David Ray Griffin", *Searching for an Adequa-*

te God, ed. J. B. Cobb, C. Pinnock, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2000, s. 39-52.

Hasker, William, "The Foreknowledge Conundrum", *International Journal for Philosophy of Religion*, 50, 2001, s. 97-114.

Hasker, William, "The Openness of God", *Christian Scholar Review*, 28/1, Sonbahar 1998, s. 113-123.

Hasker, William, *God, Time and Knowledge*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1989.

Hasker, William; Helm, Paul, "Tanrı Dünyaya Hükmederken Risk Alır mı?", çev. Emine Gören Bayam, *Din Felsefesinde Çağdaş Tartışmalar*, ed. M. Peterson, R. J. VanArragon, Elis Yayınları, Ankara, 2014, s. 265-291.

Leftow, Brian, "God, concepts of", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, IV, ed. Edward Craig, Routledge, London, 1998, s. 93-102.

Pascal, Blaise, *Düşünceler*, çev. Metin Karabaşoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1996.

Pinnock, Clark H., "God Limits His Knowledge", *Predestination and Free Will: Four Views of Divine Sovereignty and Human Freedom*, ed. David Basinger, Randall Basinger, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1986, s. 143-162.

Pinnock, Clark H., *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*, Baker Academic, Grand Rapids, 2001.

Rice, Richard, "Biblical Support for a New Perspective", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1994, s. 11-58.

Rice, Richard, "Process Theism and the Open View of God", *Searching for an Adequate God*, ed. J. B. Cobb, C. Pinnock, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2000, s. 163-200.

Saint Anselm, "The Classical Ontological Argument", *Philosophy of Religion: Selected Readings*, 5.bsk., ed M. Peterson, W. Hasker, B. Reichenbach, D. Basinger, Oxford University Press, New York, 2014, s. 133-134.

Sanders, John, "Historical Considerations", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, InterVarsity Press, Downers Grove IL, 1994, s. 59-100.